

Kocatepe İslami İlimler Dergisi

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt/volume: 7 • sayı/issue 3 İslami Finans Özel Sayısı/Islamic Finance
Special Issue • (Aralık/December): 87-105

Katılım Bankacılığı Hizmet İhtiyaç Finansmanının Fıkhî Açından Değerlendirilmesi

*Evaluation of the Service Needs Financing of Participation
Banking from an Islamic Jurisprudence Perspective*

Cemil LİV

Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic
Law

Çankırı/Türkiye

yzmliv@gmail.com orcid.org/0000-0003-2937-5917

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 30.07.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 22.10.2024

Yayın Tarihi / Published: 20.12.2024

Atıf: Liv, Cemil. "Katılım Bankacılığı Hizmet İhtiyaç Finansmanının Fıkhî Açından Değerlendirilmesi". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/3 İslami Finans Özel Sayısı (Aralık 2024), 87-105. <https://doi.org/10.52637/kiid.1525180>

Cite as: Liv, Cemil. "Evaluation of the Service Needs Financing of Participation Banking from an Islamic Jurisprudence Perspective". *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 7/3 Islamic Finance Special Issue (December 2024), 87-105. <https://doi.org/10.52637/kiid.1525180>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid> • kiid@aku.edu.tr

© Cemil LİV | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Katılım Bankacılığı Hizmet İhtiyaç Finansmanının Fıkhî Açından Değerlendirilmesi

Öz

İnsanlar tarih boyunca ihtiyaçlarını gidermek için gerekli olan parayı bulmak adına borç ilişkisi içerisine girmişlerdir. Zamanla insanların borç ihtiyaçlarını giderecek bankalar kurulmaya başlanmıştır. Ancak bankaların sermaye ihtiyaçlarını faizli kredi ile karşılamaları, Müslümanları faizsiz alternatif kurumlar ihdas etme arayışlarına yönlendirmiştir. Ülkemizde katılım bankaları olarak isimlendirilen bu kurumlar geliştirdikleri faizsiz yöntemler sayesinde faizsiz ekonomi için önemli bir sermaye kaynağı modeli oluşturmuştur. Teknolojik imkânların gelişimi ile birlikte insanların tüketim kültüründe yaşanan hızlı değişim, paraya olan ihtiyaç kalemlerinde de çeşitlenmelere neden olmuştur. Bankalara yatırım amaçlı sermaye talebiyle müracaat edenlerin yanı sıra ihtiyaç kredisi talebiyle müracaatlarda da ciddi artışlar söz konusu olmuştur. Katılım bankaları da eğitim, sağlık, seyahat, turizm, hac ve umre gibi alanlarda finans desteği arayanlara alternatif bir kaynak sunmak için yöntemler geliştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda araştırmanın amacını, katılım bankalarının eğitimden sağlığa, hac ve umreden turizme kadar pek çok kalemde sundukları hizmet sektörüne yönelik ihtiyaç finansmanın fıkhî niteliğini belirlemek oluşturmaktadır. Çalışmada katılım bankalarının hizmet sektörüne yönelik sundukları bu finans desteğinin nasıl uygulandığı, murâbaha mı yoksa zimmette kiralama kapsamında mı değerlendirileceği, yöntemin işleyişinde ortaya çıkan fıkhî problemlerin neler olduğu üzerinde durulmuştur. Çalışma sonucunda katılım bankalarının sundukları ihtiyaç finansmanın zimmette kiralama modeli kapsamında değerlendirilmesinin daha isabetli olacağı kanaatine ulaşılmıştır. Ancak ihtiyaç finansmanın zimmette kira modeli aracılığıyla sağlanabilmesi için bankaların uygulama esnasında ilgili hizmeti bizzat hizmet sunucu firmadan kiralarak alt kiralama modeli ile müşterisine kiralaması, müşterinin banka ile yapacağı sözleşme öncesinde doğrudan hizmet sağlayıcı firmadan hizmeti almamış olması, bankanın hizmete yönelik ücreti müşteriye değil ilgili firmaya vermesi ve verilecek hizmetin süresi, vasıfları, özellikleri, ödenecek ücret ve ödeme planının açıkça belirlenmiş olması gerekir. Bu şartlar yerine geldiğinde, katılım bankalarının insanların hizmet sektörüne yönelik ihtiyaçlarını gidermek adına finans desteği sunmasının mümkün olacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Katılım Bankası, Murâbaha, Zimmette Kiralama, Faiz.

Evaluation of the Service Needs Financing of Participation Banking from an Islamic Jurisprudence Perspective

Abstract

Throughout history, people have engaged in debt relationships to fulfill their financial needs. Over time, banks emerged to meet people's borrowing needs. However, these banks' reliance on interest-bearing loans for capital led Muslims to search for interest-free institutions. In our country, these institutions are known as participation banks. These institutions, which are called participation banks in our country by developing interest-free methods, they have established a significant capital source model for the interest-free economy. The rapid change in people's consumption culture with the development of technological means has led to a diversification in the need for money. There has been a considerable increase in applications for investment and need-based loans from banks. Participation banks have attempted to develop methods to provide financial support for those seeking funds in education, health, travel, tourism, Hajj, and Umrah. In this context, the purpose of the research is to determine the jurisprudential nature of the financing provided by participation banks to meet the needs of various service sectors, ranging from education to healthcare, and from haj and umrah to tourism. This study focuses on how participation banks offer financial support in the service sector, determining whether it falls under murâbaha or lease-to-own models, and the Islamic jurisprudential issues that arise during implementation. The study concludes that evaluating the financial support of participation banks under the lease-to-own model is more appropriate. However, for this to be feasible, banks must directly lease

the service from the provider and sublease it to the customer. The customer must not have acquired the service directly from the provider before contracting with the bank. The bank should pay the provider, not the customer, and the service duration, characteristics, features, fees, and payment plan must be clearly defined. When these conditions are met, participation banks can provide financial support to meet people's service sector needs.

Keywords: Islamic Law, Participation Bank, Murâbaha, Rental on Liability, Interest.

Giriş

Tarihin ilk devirlerinden itibaren insanlar başta beslenme ve barınma olmak üzere ihtiyaç duydukları şeyleri giderecek yöntem arayışları içinde olmuşlardır. Özellikle nüfusun artışı, tüketim kültüründe yaşanan hızlı değişim ve teknolojik gelişmeler ihtiyaçları çeşitlendirmiş ve sermaye sorununu ortaya çıkarmıştır. İnsanların bir kısmı faizli kredi ile sermaye ihtiyaçlarını gidermeye çalışırken, faize bulaşmadan sermaye gereksinimini giderme çabası içinde olanlar da her zaman var olmuştur. Bu çaba faizli kredi imkânı sunan konvansiyonel bankalara alternatif olarak faizsiz bankacılık sektörünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ülkemizde katılım bankacılığı şeklinde isimlendirilen bu sistem, Türkiye’de ve diğer ülkelerde faiz kaygısıyla ekonomik sistem içerisine dâhil edilmeyen atıl fonların ekonomiye kazandırılması ve böylece sermaye ihtiyacı hissedenlere faizsiz alternatif sunması açısından önemli bir fonksiyon icra etmektedir.¹ Katılım bankalarının piyasada kredi destek oranları düşük seyretse de² geliştirdikleri enstrümanlar ile faizsiz finans desteği hizmetini sürdürmeye çalışmaktadırlar.³ Katılım bankalarının sunduğu finans desteklerinden birisi de ihtiyaç finansmanıdır. Eğitim, turizm, hac ve umre hizmetleri gibi alanlarda müşterilerinin ihtiyaç hissettikleri finansmanı temin etmektedirler.⁴ Çalışmanın temel amacı katılım bankalarının eğitimden sağlığa, hac ve umreden turizme kadar pek çok kalemde sundukları hizmet sektörüne yönelik ihtiyaç finansmanının fikhî niteliğini belirlemektir. Bu bağlamda çalışmamızda katılım bankalarının sunduğu ihtiyaç finansmanının İslâm hukuku açısından hangi akit kapsamında değerlendirileceği, hizmete yönelik sundukları ihtiyaç finansmanında karşılaşılan fikhî bazı problemler ve bunların tahlilleri üzerinde durulacaktır. Araştırmanın temel konusu hizmet sektörüne yönelik ihtiyaç finansmanı olduğu için katılım bankalarının sermaye teminine yönelik kullandıkları diğer yöntemlere yer verilmemiştir. İhtiyaç finansmanı konusunda ülkemizde Mustafa Çakır tarafından hazırlanan “Hizmet Finansmanında Zimmette Kiralama Modeli ve Fikhî Temelleri” isimli makale⁵ dışında bir yayın tespit edilememiştir. Katılım bankalarının fetva heyetleri tarafından hazırlanan kısa fetva metinleri olsa da bunlar çoğunlukla kamuya açık değildir. Bu fetva metinleri, özel talep ile kişilere mail olarak verilmektedir. Bununla birlikte farklı ülkelerde “el-İcâretü’l-mevsûfetü fi’z-zimmeti” başlığı altında bazı çalışmalar yer almaktadır.⁶ Bu çalışmaların bir kısmında ihtiyaç finansmanı murâbaha akdi kapsamında ele alınırken bir kısmında zimmette kiralama modeli kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmada her iki bakış açısı analiz edildikten sonra ülkemizdeki katılım bankalarının sundukları ihtiyaç

¹ Mustafa Karakuş, *Katılım Bankalarının Fon Kullanırma Yöntemleri ve Ticari Finansman Desteğine Yönelik Bir Uygulama* (İstanbul: Beykoz Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2022), 5.

² TKBB, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, *Banka ve Sektör Bilgileri Genel Görünüm* (Erişim 30 Haziran 2024).

³ Zeynep Hafsa Orhan, “Türkiye’de Katılım Bankacılığının Temel Problemleri ve Bunlara Yönelik Çözüm Önerileri: Bir Literatür Taraması ve Mülakat Çalışması”, *Tevilat: Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4/1 (2023), 129.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Kuveyttürk, *İhtiyaç Finansı* (Erişim 30 Haziran 2024); Albarakatürk, *Bireysel Finansmanlar* (Erişim 30 Haziran 2024).

⁵ Mustafa Çakır, “Hizmet Finansmanında Zimmette Kiralama Modeli ve Fikhî Temelleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 34 (2019), 289-320.

⁶ Konu hakkında bk. Velîd Mustafa Ahmed Şâviş, “Eserü’l-icâre fi temvîli menâfii’t-ta’lîm fi’l-fikhi’l-İslâmî”, *Mecelletü’ş-Şer’ia ve’l-Kânûn* 18/58 (2014), 163-204; Abdullah b. Abdurrahmân el-Gadeyân et-Temîmî, “el-İcâretü’l-mevsûfetü fi’z-zimmeti ve tatbigâtühâ’l-muâsiratü”, *Mecelletü Külliyyeti’ş-Şer’iati ve’l-Kânûn* 34/2 (2022), 1293-1339.

finanslarının fikhî durumuna yer verilmeye çalışılmıştır. Günümüzde insanların hizmet sektörüne yönelik sermaye ihtiyaçlarının hissedilir derecede arttığı dikkate alındığında katılım bankalarının sundukları hizmet finans desteğinde karşılaşılan temel fikhî problemler ve bunların çözümlerine yer veren çalışmamızın, faizsiz finans sisteminin gelişimi için önem arz edeceği kanaatindeyiz.

1. Katılım Bankacılığının Hizmet Sektörüne Yönelik İhtiyaç Finansmanı

İnsanlar hayatlarını idame ettirmek için gıda ve barınma kadar bedensel ve kültürel gelişim için sağlık ve eğitime, manevî gelişim için ibadetlere ihtiyaç duyarlar. Ancak sağlık ve eğitim ihtiyaçları ile hac ve umre ibadetleri için belirli bir paraya gereksinim vardır. Katılım bankaları bu alanlarda faizsiz finans imkânları ile konvansiyonel bankaların faizli kredilerine karşın bir alternatif sunmaktadır. Bankanın hizmet sektörüne yönelik sunduğu ihtiyaç finansı, İslâm hukuku açısından murâbaha ve zimmette kiralama olmak üzere iki şekilde değerlendirilmektedir. Bankaların fetva heyetleri meseleyi çoğunlukla murâbaha kapsamında değerlendirirken, yapılan akademik çalışmalarda konunun zimmette kiralama çerçevesinde ele alınmasının daha isabetli olacağı ifade edilmektedir. Bu bölümde her iki yaklaşım da analiz edilerek katılım bankacılığı hizmet ihtiyaç finansmanının hangi kapsamda değerlendirilmesinin daha isabetli olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.1. İhtiyaç Finansmanının Murâbaha Açısından Değerlendirilmesi

Katılım bankalarının fon kullandırma yöntemlerinden en çok kullanılanı murâbahadır.⁷ Günümüzde yapılan bazı araştırmalarda katılım bankalarının eğitim, sağlık, seyahat, turizm, hac ve umre hizmetleri alanında müşterilerine sunduğu finansman desteği murâbaha kapsamında değerlendirilmektedir.⁸ Lügatte “rbh” kökünden gelen murâbaha; artış, fazlalık gibi anlamlara gelir.⁹ İstilah olarak ise bir malın maliyeti üzerine bir miktar kâr eklenerek satılması olarak tanımlanır.¹⁰ Burada müşteriye malın maliyeti şu kadar ve üzerine eklediğim kâr da bu diyerek murâbaha işlemi gerçekleştirilmektedir. Ancak katılım bankalarının, müşterilerine finans sağlamak amaçlı kullandığı ve çağdaş murâbaha olarak isimlendirilen murâbaha ise bankanın müşteri talebi üzerine bir ürünü satın alması ve bir miktar kâr ekleyerek müşterisine satmasıdır.¹¹ Bankaların uyguladığı çağdaş murâbahaya dayalı ihtiyaç finansmanında müşteri, satın almak istediği hizmet paketini belirledikten sonra bankaya finans desteği için müracaat eder. Banka gerekli araştırmaları yaptıktan sonra hizmet sağlayıcı firmadan talep edilen hizmeti satın alıp üzerine kâr payını ekleyerek müşterisine peşin veya vadeli olarak satmaktadır.¹²

Murâbaha sistemi, katılım bankacılığı sisteminde yoğun olarak kullanılsa da bu işlemler daha çok muayyen ürünlerle ilgili olmuştur. Konumuz olan hizmet sektöründe ise muayyen bir ürün değil menfaatin murâbahası söz konusudur. Dolayısıyla menfaatin alınıp

⁷ Günümüz katılım bankacılığı faizsiz finans enstrümanları arasında murâbahanın payının %90 civarında olduğu ifade edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Cebeci, *Modern İslam İktisadı Literatüründe Murabaha Tartışmaları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010), 35.

⁸ Şâviş, “Eseru'l-icâre fi temvili menâfi”, 184; Fatih Kazancı, “Katılım Bankacılığı İhracat Finansmanında Murabaha Yöntemi Uygulamaları”, *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 7/1 (2021), 178; Zahid İqbal - Maria Quibtia, “Theoretical Differences between Islamic Banking and Conventional Banking”, *International Journal of Business and Social Science* 8/1 (2017), 149.

⁹ Ebû Bekir er-Râzi, *Muhtâru's-Sihâh* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1420/1999), 1/16; Cemâlüddîn Alî b. Ahmed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414/1994), 2/442; Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (İskenderiye: Dâru'l-Hidâye, ts.), 6/379.

¹⁰ Ebû Bekr Mes'ud b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1406/1986), 5/220.

¹¹ Alpaslan Alkış, “İslam Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri”, *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 2/3 (2018), 127; Hasan Ayaydın - Abdülkadir Barut, “Faizsiz Bankacılık: Temel İlkeleri, Yöntemleri ve Müşteri Tarafından Tercih Edilme Nedenleri Üzerine”, *Banka ve Finansal Sistem*, ed. Hasan Ayaydın - Savaş Durmuş (Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2016), 214; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, *Katılım Finansı Strateji Belgesi* (Erişim 15 Haziran 2024).

¹² Şâviş, “Eseru'l-icâre fi temvili menâfi”, 183.

satılması anlamına gelen hizmet ihtiyaç finansmanında murâbahanın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği değerlendirilmelidir. Bir ürünün somut varlığı/'aynı üzerinde yapılan sözleşmeler ile o üründen elde edilecek menfaat üzerinde yapılan sözleşmeler farklı kapsamda değerlendirilir. Örneğin ürünün 'aynı üzerinde bey' akdi (alım satım akdi) yapılırken, menfaati üzerinde icâre akdi yapılır. İcâre akdinde mevzu, ürünün kendisi değil; ondan elde edilecek menfaatidir. İslâm hukukunda menfaatin "Bey" akdinin mevzusu olup olmayacağı tartışılmıştır. Hanefî mezhebinde ilk dönemlerde menfaat müstakil bir fizikî varlığa sahip olmaması ve iddihâr edilme vasfına sahip olmaması nedeniyle mütekavvim bir mal olarak değerlendirilmemiştir.¹³ Ancak daha sonraları mal "İnsanların ihtiyaçları için yaratılan ve istenildiği zaman elde edilip kullanılabilen, insanın dışındaki her şeye mal denir." şeklinde tanımlanarak menfaat de mal kapsamına dâhil edilmiştir. Hanefî fakihlerin dışındakilere göre ise mal "Kendisinden istifade edilen ya da istifade edilmesi mümkün olan şey" şeklinde tarif edilmiştir.¹⁴ Bu tanıma göre bir şeyin mal olarak tanımlanabilmesi için müstakil bir fizikî varlığının bulunması gerekmez. Kendisinden istifade edilme imkânının var olması yeterlidir.¹⁵ Menfaat ve hakların mal olarak kabul edilmesi onların alım satımına konu olması anlamına gelmektedir. Bu durum menfaatler üzerinde murâbaha yapılmasını mümkün kılarsa da bankaların hizmet sektörüne yönelik ihtiyaç finansmanında murâbaha sisteminin her hâlükârda câiz olacağı anlamına gelmez. Fiziksel bir ürün üzerinde murâbaha yöntemiyle gerçekleştirilecek alım satımlarda fıkha uygunluk bağlamında bulunması gereken temel hususlar menfaat üzerinde yapılan murâbahalar için de geçerlidir. Günümüzde bazı fıkıh kurulları/akademileri, katılım bankacılığı finans yöntemleri içerisinde önemli bir yeri olan murâbaha sisteminin fikhî anlamda câiz olabilmesi için bazı şartları taşıması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶ Müşteri tarafından talep edilen ürünün satıcı konumundaki bankanın mülkiyetine geçmesi, kabz işleminin fikhî öngördüğü biçimde gerçekleşmesi ve üründe çıkacak kusurlar sebebiyle müşterinin malı iade etme hakkının olması ve dolayısıyla bankanın hukukî sorumluluğunun var olması gibi hususlar bu şartlar içerisinde yer almaktadır. Katılım bankalarının hizmete yönelik ihtiyaç finansmanın murâbaha kapsamında değerlendirilmesi için bu şartları yerine getirmiş olması gerekmektedir. Konunun fikhî analizi için bu şartların her biri ayrı başlıklar altında tahlil edilecektir. Ancak öncelikli olarak katılım bankacılığının hizmet sektörüne yönelik sunduğu finans desteğinin murâbaha yöntemi kapsamında değerlendirilmesi durumunda karşılaşılabilecek önemli bir sorun olan müşterinin satın alma vaadine dayalı satış sözleşmesine kısaca değinilecektir.

Katılım bankalarının sunduğu ihtiyaç finansında karşılaşılabilecek sorunlardan birisi satın alma vaadi ile işlem yapılmasıdır. Günümüz bankacılık sektöründeki murâbaha işleminde müşteri, önceden fiyatını ve özelliklerini belirlediği bir ürünü satın almak için bankaya sipariş vermekte; banka da müşterinin satın alma vaadi üzerine bu ürünü satın alıp maliyeti üzerine belirli bir kâr ekleyerek müşteriye satmaktadır. İslâm Fıkıh Akademisi, çağdaş murâbaha işleminde müşterinin talebi üzerine bankanın ilgili kişi veya firmadan belirlenen fiyat ve vasıfta ürün satın alma işleminde bulunmasını vaatleşme olarak değerlendirir.¹⁷ AAOIFI de müşterinin talebi üzerine bankanın bir ürünü satın alması hususunda tarafların imzaladıkları sözleşmeyi vaatleşme olarak kabul etmiştir.¹⁸ Katılım bankaları, müşterisinin satın alım hususundaki kararlılığını görmek ve satın aldığı ürünü

¹³ Zeynüddîn b. İbrâhîm İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, ts.), 5/277.

¹⁴ Bedruddîn Muhammed b. Bahâdir Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-Kavâid* (Kuveyt: Vizaratü'l-Evkâf, ts.), 3/222; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn Buhûtî, *Keşşâfü'l-kanâ' an metni'l-İknâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, ts.), 3/152.

¹⁵ Hasan Hacak, "Mal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27/462.

¹⁶ Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları* (İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, 2015), 195-230.

¹⁷ Mecmaü'l-Fikhi'l-İslâmî ed-Düveli, *Karârât ve Tavsiyyât Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmî* (Cidde: Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmî ed-Düveli, 1442/2020), 145-146.

¹⁸ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 203.

belirlediği kâr doğrultusunda satma riskini asgariye indirmek için vaatleşme içerisine girmektedir. Fıkıh kaynaklarına bakıldığında satın alma vaadinin bağlayıcılığı hususunda farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Örneğin İbn Şübrüme'ye (öl. 144/761) göre satın alma vaadinin yerine getirilmesi hukuken bağlayıcıdır.¹⁹ Zira Kur'ân-ı Kerîm'de, iman edenlerin yapmayacakları şeyler hakkında söz vermeleri günah olarak nitelendirilmiştir.²⁰ Verdiği sözü tutmayanların kalplerinde nifak bulunduğu ifade edilmiştir.²¹ Hz. Peygamber (s.a.s.) de verdiği sözü tutmamayı münafıklık alameti olarak belirlemiştir.²² Dolayısıyla müşteri ve banka arasında bir ürünün satın alınması üzerine gerçekleştirilen vaat, tarafları bağlayacaktır.²³

Hanefî, Şâfiî ve Zâhirî mezhepleri ile Mâlikî ve Hanbelî mezhebenden nakledilen bir görüşe göre ise satın alma vaadi ile gerçekleştirilen akitlerdeki vaat bağlayıcı değildir.²⁴ Bu anlayışa göre taraflar kendi aralarında "Şu malı benim için satın al, ben de sana bir miktar kâr veririm." derler ise bu işlem câizdir. Ancak kişi ister bu ürünü talep eden müşteriye, isterse de bir başkasına satabilir. Aynı şekilde talepte bulunan müşteri de daha sonra bu talebinden vazgeçebilir. Ancak tarafların, her iki tarafı bağlayıcı nitelikte bir sözleşme yapmaları câiz olmaz. Hanefî ve Mâlikî mezhebinde, bir şartla ilişkilendirilen vaadin ise bağlayıcı olacağı ifade edilmiştir.²⁵ Mecellede de "Va'dler sûret-i ta'likî iktisâb ile lâzım olur."²⁶ kadesi ile şartla ilişkili vaatlerin bağlayıcı olacağı kanunlaştırılmıştır.

İslâm Fıkıh Akademisi, vaatleşme işleminin tek tarafı olması ve bu vaat sebebiyle satım sözleşmesi yapılmış olması durumunda vaadin bağlayıcı olacağını belirtmiştir. Bununla birlikte banka ve müşterinin her iki tarafı bağlayıcı nitelikte karşılıklı vaat sözleşmesi imzalamalarını satım akdi olarak değerlendirmiş ve bu akdi Hz. Peygamber'in "Yanınızda olmayan ürünü satmayın." yasağı kapsamına dâhil ederek câiz görmemiştir. Ancak banka ve müşteri arasında şart muhayyerliği ile birlikte en fazla tek tarafı bağlayıcı nitelikte vaat sözleşmesi olursa bu câiz görülmüştür.²⁷

AAOIFI, finans kurumlarının uyguladığı murâbaha metodu ile ilgili yayımladığı standardında; müşterinin talep ettiği malın banka tarafından müşterinin belirlediği satıcıdan almasını istemesinin câiz olduğunu, müşteri veya banka tarafından alım talebini ve alım vaadini içeren bir belge hazırlanmasının mümkün olduğunu ifade etmiştir. Ancak murâbaha işlemlerinde her iki tarafı bağlayıcı şekilde bir vaatleşme içerisinde olunması câiz görülmemiştir. AAOIFI, her iki tarafı bağlayıcı vaatleşme sorununu ortadan kaldırmak ve müşterinin satın almama riskini asgariye indirmek için belirli süreliğine şart muhayyerliği hakkıyla satın alma işlemi gerçekleştirmesinin mümkün olacağını ifade etmektedir. Şayet müşteri, malı almaktan vazgeçerse banka, şart muhayyerliği hakkı doğrultusunda murâbaha sözleşmesini sonlandırabilir.²⁸

Bayındır ise yaptığı çalışmada bankanın müşteri talebi doğrultusunda belirli vasıf ve fiyatla ürün satın almasının vaatleşme olarak adlandırılmasının isabetli olmayacağını, bunun

¹⁹ Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 6/278.

²⁰ es-Saff 61/1-2.

²¹ et-Tevbe 9/77.

²² Buhârî, "İman" 24; Müslim, "İman" 107, 108.

²³ Servet Bayındır, "Çağdaş Murâbahaya Etkisi Bakımından Fıkıhta Va'din Bağlayıcılığı Meselesi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2005), 111.

²⁴ Muhammed b. İdrîs Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1403/1983), 3/32; Ebû Bekr Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1402/1982), 20/129; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-Tahsîl* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1408/1988), 15/343; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 6/278.

²⁵ İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, 15/343; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 3/339.

²⁶ Mecelle, md. 84.

²⁷ Mecmaü'l-Fikhi'l-İslâmî ed-Düveli, *Karârât ve Tavsiyyât*, 145-146.

²⁸ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 203.

yerine tarafları bağlayıcı nitelikte taahhüt sözleşmesi olarak tanımlanmasının daha doğru olacağını söylemiştir.²⁹

Müşterinin satın alma vaadi üzerine bankanın hizmet paketi satın alıp müşterisine satmasının mevcut olmayan bir ürünün satılması kapsamında değerlendirilmesi, ürünün teslimine güç yetirememesi ve taraflar arasında nîzâya sebep olma ihtimalini gündeme getirmektedir. Bu nedenle bankaların yaptığı bu işlem câiz görülmemektedir. Bayındır'ın bizce de isabetli olan yaklaşımına göre selem akdi gibi vasıflarıyla, miktarıyla, semeniyle ve teslim zamanı ile belirlenmiş ve zimmette de sabit olan bir ürünün veya hizmetin satın sözleşmesine konu olması câizdir. Zira gerek bankacılık sektöründe gerekse diğer ticarî alanlarda satın alma taahhüdü/vaadi ile gerçekleştirilen işlemlerde ürünün/hizmetin yerine getirilememesi ihtimali istisna sayılacak derecede düşük kalmaktadır. Dolayısıyla günümüz ticarî koşullarında müşteri talebi doğrultusunda ürün ya da hizmet satın almak ve müşteriye satma şeklindeki ticarî işlemler câiz görülebilir.

1.2. Katılım Bankalarının İhtiyaç Finansının Zimmette Kiralama Kapsamında Değerlendirilmesi

Katılım bankalarının sunduğu ihtiyaç hizmet finansı, bazı araştırmacılar tarafından zimmette kiralama olarak tanımlanarak icâre akdi kapsamında değerlendirilmiştir.³⁰ İcâre akdi, bir menfaatin belirli bir bedel karşılığında satılması anlamına gelir.³¹ İcâre akdinin bir türü olan zimmette kiralama işlemi (el-icâretü'l-mevsûfe fi'z-zimme) ise "Gelecekte teslimi öngörülen bir menfaatin sabit bir borç olarak muayyen bir bedel karşılığında kiracıya sunulmasını teminat altına alan bir sözleşme" şeklinde tanımlanmıştır.³²

Klasik fıkıh kaynaklarına bakıldığında zimmette kiralamanın hukukî niteliği hususunda farklı yaklaşımlar olduğu görülür. Hanefî mezhebine göre icâre akdinde mahallin, tarafları nîzâya götürmeyecek derecede malum olması temel kural olarak kabul edilmiştir.³³ Hanefî mezhebinde yer alan bu kurala dikkat çeken bazı araştırmacılar zimmette kiralama yönteminin Hanefî mezhebi açısından câiz olmadığını ifade etmişlerdir.³⁴ Bu araştırmacıardan birisi olan Nezih Hammad, son dönem Hanefî fakihlerden Kadri Paşa'nın (öl. 1306/1888) eserinde³⁵ ve Mecelle'de³⁶ me'cûrun muayyen olmasının icâre akdinin sıhhati için gerekli görüldüğünü hatırlatarak Hanefîlerde zimmette kiralama işleminin câiz olmadığını ifade etmiştir.³⁷ Çakır ise bizce de isabetli olan görüşünde Hanefî fakihlere nispet edilen bu görüşün "Me'cûrun tayini lazımdır."³⁸ ilkesinin bir gereği olarak genel anlamda icâre akdi için söz konusu olduğunu söylemektedir. Çakır, Hanefîlerde menfaatin taraflar arasında nîzâya sebebiyet vermeyecek şekilde belirlenmesi akdin sıhhati için gerekli olmakla birlikte akdin mahallinin malum olması durumunda me'cûrun bizzat tayin edilmesinin gerekmeyeceğini söylemenin de mümkün olacağını belirtmiştir.³⁹ Hanefî kaynaklarda taşımacılık veya yolculuk için hayvan kiralınması, kumaşın boyanması ve dikilmesi gibi işlemler için belirli şartlar çerçevesinde icâre akdinin yapılması mümkündür.

²⁹ Bayındır, "Çağdaş Murâbahaya Etkisi Bakımından Fıkıhta Va'din Bağlayıcılığı Meselesi", 118.

³⁰ Çakır, "Hizmet Finansmanında Zimmette Kiralama Modeli", 298; Ahmed Muhammed Mahmud Nassâr, "Fikhü'l-İcâretü'l-mevsûfeti fi'z-zimmeti ve tatbigâtühâ fi'l-müntecâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyyeti li temvîli'l-hademât", *Muhâdarât fi'l-İktisâd ve't-Temvîli'l-İslâmî Kadâya Tatbikiyye* 16/2 (ts.), 2-3; et-Temîmî, "el-İcâretü'l-mevsûfeti fi'z-zimmeti", 1320.

³¹ Ebû'l-Hasan Merginânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî* (Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabi, ts.), 3/230.

³² Çakır, "Hizmet Finansmanında Zimmette Kiralama Modeli", 293.

³³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 4/180; Abdullah b. Mahmud Mevsîlî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1416/1996), 2/51.

³⁴ Nezih Hammad, *fi Fikhî'l-muamelâti'l-maliyyeti ve'l-masrifiyyeti'l-muâsıratı* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1428/2007), 338.

³⁵ Muhammed Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân* (Bulak: el-Matbaatü'l-kübrâ'l-emiriyye, ts.), 76.

³⁶ Mecelle, md. 449.

³⁷ Hammad, *Fikhü'l-muamelâti'l-maliyye*, 328.

³⁸ Mecelle, md. 449.

³⁹ Çakır, "Hizmet Finansmanında Zimmette Kiralama Modeli", 299.

Taşıyacak eşyanın, gidilecek mesafenin, boyanacak kumaşın ve rengin malum olması bu tür bir akdin sıhhati için öne sürülen şartlardır.⁴⁰ Bu şartlara bakıldığında Hanefî mezhebinde menfaatin, taraflar arasında nizâyâ sebebiyet vermeyecek derecede malum olması halinde zimmette kiralama modeli câiz olacaktır. Mâlikî mezhebinde vasıfları belirli, muayyen bir menfaat üzerine selem akdi yapılmasının mümkün olduğu dikkate alındığında⁴¹ zimmette kiralama işleminin câiz olduğu ifade edilebilir. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde ise taşımacılık veya seyahat amaçlı hayvan kiralanması, kumaşın boyanması gibi örnekler verilerek vasıfları belirli hizmetlerin menfaatleri üzerine icâre akdi yapılabileceği belirtilmiştir.⁴²

Günümüz araştırmacıları ve fıkıh meclislerinin zimmette kiralama işlemine yönelik değerlendirmelerine baktığımızda, zimmette kiralama işlemi câiz gördükleri ifade edilebilir.⁴³ AAOIFI, zimmette kiralama işlemi belirli şartlar içerisinde câiz kabul etmektedir. Yayımladığı standartta “Kiralayanın mülkiyetinde olmasa bile vasıfları tam olarak belirlendiği takdirde gelecekte temin edilecek nitelikleri belirli bir mal üzerine, söz konusu malın sözleşme süresi içerisinde teslim edilmesi konusunda anlaşmış olmak şartıyla, kira sözleşmesi akdetmenin câiz olacağını” ifade etmiştir.⁴⁴

İslâm Fıkıh Akademisi ise zimmette kiralama işleminin me’cûrun vasıfları açıkça belirli olması halinde câiz olabileceğini söylemektedir. Ayrıca bu yöntemde ücretin akit sonrasına ertelenmesinin sorun oluşturacağını ifade ederek zimmette kiralama konusunu menfaatin selemi olarak değerlendirebileceğini işaret etmiştir.⁴⁵

Katılım bankalarının sundukları ihtiyaç finansının fikhî tanımlaması ile ilgili verilen bilgilere baktığımızda konunun murâbahadan ziyade zimmette kiralama modeli kapsamında değerlendirilmesinin daha isabetli olacağı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte zimmette kiralama modeli de olsa yapılan işlemin câiz olabilmesi için belirli şartların yerine getirilmesi gerekli görülmüştür. Örneğin Avrupa Fetva Araştırmaları Merkezi; eğitim ve sağlık sektöründe bankaların, hizmetlerin finansmanı için kira yöntemini kullanabileceğini ancak hizmetin vasfı, nitelikleri, süresi ve ücretini açıkça ifade eden bir sözleşmenin hazırlanması gerektiğini belirtmiştir. Ancak heyet, sağlık sektöründe vasıflar belirlendikten sonra bankanın zimmette kiralama yöntemiyle finans desteği sağlayabileceğini belirtirken; eğitim konusunda bankanın müşteri ile menfaat üzerine murâbaha akdi yapabileceğini ifade etmiştir.⁴⁶

İhtiyaç finansının fikhî tanımlaması, zimmette kiralama modeli olarak kabul edilse de günümüzde katılım bankalarının ihtiyaç finans uygulamalarına bu usulün yansımaları önemlidir. Her ne kadar bankaların fetva danışma kurulları, yapılan işlemlerle ilgili fikhî görüşlerini ifade etseler de bankaların hazırladıkları sözleşmelerde tanımlama kargaşasının olduğu ifade edilebilir. Nitekim bankaların web sitelerinde yayımladıkları eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik ihtiyaç finansmanı ile bireysel finansman sözleşmeleri incelendiğinde finansın kredi olarak tanımlandığı görülmektedir.⁴⁷ Kredi tanımlaması, yapılan işlemlerin murâbaha veya zimmette kiralama modeli olarak değerlendirilmesinin sadece teoride kaldığı, pratikte ise bankanın müşterisine kredi desteği sağladığı izlenimini vermektedir. Bu, ülkemizdeki kanunlarda katılım bankalarının finans desteğinin kredi olarak tanımlanmasından da kaynaklanıyor olabilir.⁴⁸ Bu durumda da ilgili yasa üzerinde bir çalışma yapılarak tanımlamalarla ilgili hassasiyetin dikkate alınması gerekecektir.

⁴⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/51.

⁴¹ Muhammed b. Ahmed Desûkî, *Hâşiyetü Desûkî ale’s-Şerhi’l-kebîr* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 3/196.

⁴² Ebû Muhammed Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Kâfi* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1414/1994), 2/172; Muhammed Necîb el-Mutîi, *Tekmiletü’l-Mecmû’ (el-Mecmû’ içerisinde)* (Beyrut: Daru’l-Fikr, ts.), 15/7.

⁴³ Çakır, “Hizmet Finansmanında Zimmette Kiralama Modeli”, 300.

⁴⁴ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 240-241.

⁴⁵ Mecmaü’l-Fikhî’l-İslâmî, *Karârü bi şe’ni istikmâli mevdû’s-sukûk* (Erişim 23 Nisan 2024).

⁴⁶ el-Meclisü’l-Europan lî’i-iftâi ve’l-buhûs, *Ahkâmü’l-icâre* (Erişim 23 Nisan 2024).

⁴⁷ Albarakatürk, *Eğitim ve Öğretim Bireysel Kredi Sözleşmesi* (Erişim 15 Mayıs 2024).

⁴⁸ Resmi Gazete, *Bankacılık Kanunu* (Erişim 01 Temmuz 2024).

1.3. Katılım Bankalarının İhtiyaç Hizmet Finansı İle İlgili Fikhî Problemler

Katılım bankalarının hizmet sektörü alanında müşterilerine sunduğu ihtiyaç finansının fikhî analizinde cevaplanması gereken bazı sorular vardır. Bankanın kiraladığı hizmeti alt kiralama yöntemiyle müşterisine kiralayıp kiralayamayacağı, hizmet paketinin ilgili hizmet sağlayıcı firma ya da kişiden teslim almadan/kabzetmeden müşteriye sunulmasının mümkün olup olmadığı ve bankanın müşteriyle yapacağı sözleşmeye kusur sorumsuzluğu şartını ekleyip ekleyemeyeceği bu sorulardandır.

1.3.1. Bankanın, Kiraladığı Hizmeti Alt Kiralama Yoluyla Müşterilerine Kiralaması

Katılım bankalarının ihtiyaç finansmanı sağlamak için uyguladığı yöntemi zimmette kiralama olarak değerlendirdiğimizde karşımıza çıkacak sorunlardan bir tanesi hizmetin alt kiralama yöntemiyle müşteriye kiralanması meselesidir. Hanefî mezhebinde kiracının, kiraladığı ürünü bir başkasına kiralaması câiz görülmüştür. Ancak kiracının, gayrimenkullerde ürünü kabzetmeden bir başkasına kiralaması câiz görülürken; menkul mallarda kiracının ürünü kabzettikten sonra kiraya vermesi şartı getirilmiştir.⁴⁹

Mâlikî mezhebinde de kiracının, kiraladığı ürünü alt kiralama ile bir başkasına kiralaması câiz görülmüştür.⁵⁰ Ancak kiralanan ürün gıda maddesi ise alt kiralama yapabilmek için mutlaka kabz şart görülmüştür.⁵¹

Şâfiî mezhebinde ise kiracının alt kiralama yöntemiyle ürünü istediği fiyattan kiraya vermesi câiz görülmekle birlikte ürünün mutlaka kabzedildikten sonra kiralanması şart koşulmuştur. Ancak 'aynın değil de menfaatin icâre akdine konu olduğu durumlarda menfaatin tesliminde kabz zorunluluğu getirilmemiştir.⁵²

Hanbelî mezhebinde ise kabzedildikten sonra me'cûrun alt kiralama yöntemiyle bir başkasına kiralanması câizdir.⁵³ Hanbelî mezhebinin önemli fakihlerinden olan İbn Kudâme (öl. 620/1223), tazmin sorumluluğu olmayan kazancın helal olmadığı şeklindeki hadisi⁵⁴ dayanak göstererek alt kiralama akdinin câiz olmayacağı yönünde bir görüşün olduğunu da hatırlatmıştır. Ancak İbn Kudâme; kabz ile 'ayn ve menfaat üzerinde tasarruf hakkının elde edildiğini belirterek, alt kiralama akdini câiz kabul eden görüşün daha isabetli olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵

Günümüz fetva heyetleri, alt kiralama hususunda sözleşmelere ve örfe dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵⁶ AAOIFI, belirli bir iş için işçiyle yapılan hizmet sözleşmelerinde aksine bir hüküm bulunmadıkça veya tarafların onayı olmadıkça elde edilen menfaatin alt hizmet sözleşmeleriyle bir başkasına kiralanmasını mümkün görmemektedir. Ancak nitelikleri belirlenmiş hizmetler üzerine yapılan sözleşmelerde işverenler sözleşmeyle elde ettikleri menfaati bir başkasına kiralayabilirler. İşveren, sözleşmeyle elde ettiği menfaati kiraladığında hizmet sağlayıcının belirli olması gerekir.⁵⁷ Ayrıca mülk sahibi, ürünün üçüncü şahıslara kiralanması durumunda kiracının kendisinden onay almasını şart koşmamışsa kiracı, kiraladığı varlığı üçüncü şahıslara alt kiralama yöntemiyle peşin veya vadeli olarak aynı veya farklı bir kira bedeliyle kiralayabilir.⁵⁸

⁴⁹ Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 6/91.

⁵⁰ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1425/2004), 4/14.

⁵¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/163.

⁵² Ebü İshâk Cemâlüddin İbrâhim b. Alf b. Yûsuf Şirâzî, *el-Mühezzeb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, ts.), 2/258; Necib el-Mutî, *Tekmilatü'l-Mecmû'*, 15/58.

⁵³ Ebü Muhammed Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Mugnî* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 5/354.

⁵⁴ Ebü Dâvûd, "Büyü", 68; Nesâî, "Büyü", 60; Tirmizî, "Büyü", 19.

⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 5/354.

⁵⁶ Çakır, "Hizmet Finansmanında Zimmette Kiralama Modeli", 306-307.

⁵⁷ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 831.

⁵⁸ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 307.

Avrupa Fetva Araştırmaları Merkezi ise taraflar arasında yapılan sözleşmede veya ülke kanunlarında engel bir madde olmadığı sürece kiracının kiraladığı ürünü veya menfaati bir başkasına kiralamasının câiz olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹

Din İşleri Yüksek Kurulu, konu hakkında yayınladığı fetvasında tarafların kira sözleşmesinde belirtilen şartlara riayet etmeleri gerektiğini, sözleşmede üçüncü şahıslara kiralama konusunda bir madde yer almazsa örfün bağlayıcı olacağını ifade etmiştir.⁶⁰

Konu hakkındaki çalışmasında Çakır, günümüzde alt kiralama işlemlerinde mal sahibinin izninin alınması gerektiği görüşünün yasal düzenleme ve yaygın teamül haline geldiğini belirtmiştir. Ayrıca Çakır, zimmette kiralama işleminin muayyen varlıklar üzerinde yapılan kira sözleşmelerinden farklı olarak sözleşmede belirlenen şart ve kalitede olmak koşuluyla farklı kişilerden de hizmeti sağlamayı mümkün görür. Ancak hizmet; özel okul, hastane, otel gibi örfen kendi içerisinde kalite farkı barındıran bir konuya ve sözleşmede belirli kişi veya kurumdan sağlanması şartı yer almışsa bu şartta riayet edilmesi gerekir.⁶¹

Konu hakkındaki güncel çalışmalara ve fetva heyetlerinin kararlarına bakıldığında alt kiralama işleminin teorik olarak câiz kabul edildiği görülmektedir. Bununla birlikte kiralama işleminde taraflar arasındaki sözleşmede ülke kanunlarının ve örfün dikkate alınması da önem arz etmektedir.

1.3.2. Hizmet Paketinin Kabzedilmeden Müşteriye Sunulması

Katılım bankalarının müşterilerine sunduğu finansmanlarda kullandığı yöntemlerde karşılaşılan en temel sorunlardan birisi de ürünün kabzedilmeden müşteriye teslim edilmesidir. Çalışmaya konu edilen hizmete yönelik ihtiyaç finansmanında bu husus çok daha belirgindir. Menfaatin kabzının nasıl olacağını yanı sıra katılım bankalarının ihtiyaç finansı sunduğu eğitim, sağlık, hac ve umre gibi alanların kişiye özel hizmetler olması da üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen *لا تبع ما ليس عندك* "Yanında olmayan şeyi satma."⁶² anlamındaki hadisler, yanında olmayan ürün satışının yasaklanmasının dayanaklarını oluşturur. Hz. Peygamber, yanında olmayan şeyin satışını yasakladığı gibi, kabzedilmeyen bir ürünün tekrar satışa konu olmasını da yasaklamıştır.⁶³

Fakihlerin çoğunluğuna göre hadislerde yasaklanan satış türünden kasıt, kişinin mülkiyetinde olmayan ürünlerdir.⁶⁴ Hz. Peygamber (s.a.s.)'den nakledilen "Nikah bağı olmayan kadının boşanması, mülkiyetinde olmayan kölenin azat edilmesi ve mülkiyetinde olmayan ürünün satışı yoktur."⁶⁵ hadisi, yanında olmayan şeyin satılması yasağının kapsamının kişinin mülkiyetinde olmayan ürünlerle alakalı olduğunu göstermektedir. Nitekim Hattâbî (öl. 388/998), Hz. Peygamber'den nakledilen hadislerde sıfatları belirlenmemiş ürünlerin satışının yasaklandığını; selem akdinde olduğu gibi ürünün tüm vasıfları, teslim zamanı ve yeri gibi hususlar açıkça belirli olduktan sonra yanında olmayan ürünlerin satışının câiz olabileceğini ifade etmiştir.⁶⁶

Satım akdinde mebi'in kabz sonrası satımı hususundaki bu verilerden yola çıkarak, katılım bankalarının ihtiyaç finansını sunarken takip ettikleri yöntemde kabz işleminin nasıl gerçekleştiği hususu değerlendirilebilir. AAOIFI, finans kurumlarının gerek kiralama

⁵⁹ el-Meclisü'l-Europa li'iftâi ve'l-buhûs, *Ahkâmü'l-icâre*, (Erişim 23 Nisan 2024).

⁶⁰ Komisyon, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvaları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 509.

⁶¹ Çakır, "Hizmet Finansmanında Zimmette Kiralama Modeli", 308-310.

⁶² İbn Mâce, "Büyü", 20; Ebû Dâvûd, "Büyü", 68; Tirmizî, "Büyü", 19.

⁶³ Buhârî, "Büyü", 54; Müslim, "Büyü", 29-41; Ebû Dâvûd, "Büyü", 65.

⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/70; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 5/147; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 7/475; Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999), 5/328-329; Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1401/1981), 8/83. Konu hakkında tahlil ve değerlendirmeler için bk. Cemil Liv, "Stoksuz E-Satış (Dropshipping) Modelinin İslâm Hukuku Açısından Tahlili", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2023), 569-588.

⁶⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Seref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 9/262.

⁶⁶ Ebû Süleymân Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (Halep: Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932), 3/140.

yöntemiyle gerekse murâbaha usulüyle ürünün bankanın mülkiyetine geçmesi ve banka tarafından kabzedilmesinin zorunluluğunu dile getirmiştir. Kiralama usulünde getirdiği standartta AAOIFI, faizsiz finans kurumunun, daha sonra müşterisine kiralamak amacıyla nitelikleri ve fiyatı belirlenmiş herhangi bir varlığı vekâlet vererek kurum adına satın almasını sağlanmasını câiz olarak görmektedir. Ancak bu işlemin câiz olabilmesi için müşterisiyle kira akdi yapmadan önce ürünün mülkiyetinin hakikaten veya hükmen finans kurumuna geçmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁷ Murâbaha usulüyle gerçekleştirilecek faaliyetler için getirdiği standardında ise faizsiz finans kurumunun, herhangi bir malın mülkiyetini devralmadan önce murâbaha yöntemiyle satmasını haram olarak nitelemiştir. Ürünün hakikaten veya hükmen banka tarafından teslim alınması gerektiği bildirilmiştir. Kabzın usulünün ise orfe göre belirlenmesini yeterli görmüştür.⁶⁸ Dolayısıyla katılım bankalarının sağlayacağı ihtiyaç finansmanında günümüz ticarî örfü ve bankacılık sistemi uygulamaları dikkate alındığında ürün üzerinde tasarrufta bulunma imkânının alıcıya verilmesi veya ürünün teslimi anlamına gelecek belgelerin teslim alınması kabz için yeterli görülebilir.⁶⁹ Katılım bankalarınca hizmet paketinin teslim alınmasında daha çok vekâlet sistemi tercih edilmektedir. Vekil olarak da finans talebinde bulunan müşteri görevlendirilmektedir. Müşteriyle alım, satım, kiralama ve kabzı da içerisine alan bir vekâlet sözleşmesi yapılmaktadır.⁷⁰ Katılım bankaları satım ve icâre akdi yapabildiklerine göre bunları vekâleten de yaptırabilirler. Nitekim İslâm hukukuna göre tarafların hukuken yapabildikleri bir şeyi vekâleten yapmaları da mümkündür.⁷¹ Bu durumda müşteri, kendisi adına kiralayacağı/satın alacağı ürünü (murâbahada kendisi için satın alacağı ürün) önce banka adına ona vekâleten kiralamakta/satın almakta, sonrasında ise kendisine banka ile anlaştıkları ücret ve yöntemle kiralamakta/satın almaktadır. AAOIFI, bankanın müşterisine satın alma vekâleti vermesi durumunda kendi kendisine satma yetkisini vermemesi gerektiğini belirtmektedir.⁷² Çünkü bu durumda müşteri, aynı anda hem alıcının hem de satıcının temsilcisi olmaktadır.⁷³ Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî Mezheplerinde vekilin satın aldığı ürünü kendisine satması diğer bir ifadeyle alıcı ve satıcının tek kişi tarafından temsil edilmesi sahih görülmemiştir. Ancak müvekkil, vekile izin verirse câiz kabul edilmiştir.⁷⁴ Şâfiî mezhebinde ise konu hakkında farklı görüşler nakledilmiştir.⁷⁵ AAOIFI, bankanın müşteriye kurum adına satın alma yetkisi vermesi durumunda ödemenin doğrudan satıcının kendisine yapılması, vekâlet verilen müşterinin hesabına yatırılmaması ve satışın gerçek olduğuna dair belgelerin satıcıdan alınması gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁶ Buna göre müşteri, bankaya vekâleten satın alma işlemini gerçekleştirdiğinde ilgili sözleşme belgelerinin müşteri adına değil, banka adına düzenlenmesi gerekir.⁷⁷ AAOIFI tarafından belirlenen bu standartta bankanın, müşterisiyle gerçek bir satım akdi yapılmasını gerçekleştirme maksadına dayanılmaktadır. Aksi durumda yapılan işlemler, müşterisine faizli kredi temin etmeye hukukî zemin oluşturma çabasının ötesine geçmeyecektir. Katılım bankalarının hizmet sektörü için sundukları finans desteğinde de aynı durum söz konusudur. Bu işlem murâbaha kapsamında değerlendirilecekse gerçek bir satım sözleşmesi bulunması gerekir. Sözleşmeye konu olan hizmet paketi, banka tarafından satın alınıp müşterisine satılmalıdır. Bankaların

⁶⁷ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 241.

⁶⁸ Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, *Faizsiz Finans Standartları* (İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, 2015), 206, 490.

⁶⁹ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 206.

⁷⁰ Nazan Kapıcı, "Katılım Bankalarının Murabaha İşlemlerinde Malın Kabzı Meselesinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2018), 54.

⁷¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/85; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 5/64.

⁷² AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 207.

⁷³ Kapıcı, "Katılım Bankalarının Murabaha İşlemlerinde Malın Kabzı", 54.

⁷⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 5/135; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 5/86; Ahmed. b. Guneym en-Nevrâvî, *el-Fevâkihü'd-devvânî 'alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî* (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 2/230.

⁷⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/166.

⁷⁶ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 207-208.

⁷⁷ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 208.

hizmet sektörüne yönelik sözleşmeleri incelendiğinde hizmet sağlayıcı firma veya kişilerle sözleşme yapıldığı, daha sonra müşterisine belirlenen usul ve ücretle teslim edildiği görülmektedir. Ancak bankaların sayfalarında belirtilen eğitim, sağlık, hac ve umre hizmetleri kişilere özeldir. Ülkemizde bu hizmetleri sunacak taraflar ve bu hizmetleri alacak kişilerde aranan şartlar kanunlarla belirlenmiştir. Dolayısıyla hizmet sektörüyle ilgili banka ile müşterisi arasında gerçek bir sözleşmenin olması ve bu sözleşmenin kanunların belirlediği şartlar çerçevesinde yapılmış olması önemlidir. Örneğin murâbaha usulüyle hac hizmeti finans desteği talep eden bir müşteriye hizmet sunabilmesi için bankanın; müşterisinin hac hizmet paketini satın alması sonrasında, belirlenen usul ve miktar ile satması gerekir. Ancak ülkemizde hac hizmeti sunma yetkisine sahip olan firma ve kuruluşların taşıması gereken şartlar önceden belirlenmiştir. Dolayısıyla an itibarıyla bankaların böyle bir hizmet sunma yetkisi yoktur. Nitekim hac kurasında ismi çıkan bir müşteri, bankaya giderek bir talepte bulunduğu bankanın bu hizmeti satın alma ve müşterisine sunma ihtimali bulunmamaktadır. Banka bu hizmeti sunma yetkisi bulunan firmalarla yol, konaklama, rehberlik ve sağlık gibi hac için gerekli bazı kalemleri içeren bir sözleşme yapıp bu firmalar adına belirli bir komisyonla bu hizmeti sunabilir. Günümüzde pek çok firma, hac hizmeti sunma yetkisi olan şirketler adına iş yapabilmektedir. Ancak günümüzde hiçbir bankanın bu şekilde bir uygulaması söz konusu değildir. Ayrıca bu tür bir uygulamanın murâbaha kapsamında değerlendirilmesi de mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla hizmet sektöründe murâbaha işlemlerinde sadece akitlerin şekilsel olarak tam olması değil, bunun örf ve kanunlar kapsamında uygulanabilirliğinin de dikkate alınması gerekmektedir. Bir başka örnek ise eğitim finans desteğidir. Katılım bankalarının internet sitelerinden eğitim finansı sözleşmelerine ulaşmak mümkündür. Bu sözleşmelere bakıldığında eğitim veren firmalardan bu paketi bankaların aldığı ve müşterilerine sunduğu anlaşılmaktadır. Ülkemizde eğitim verecek kurumlar, bunlarda bulunması gereken şartlar ve bu eğitimden yararlanabilecek kişilerde aranan şartlar belirlenmiştir. Banka, bir yıllık eğitim paketini ilgili kurumdan/okuldan almakta ve müşterisine bunu belirli bir ücret karşılığı teslim etmektedir. Bununla birlikte kanun gereği bankanın böyle bir hizmet sunması mümkün değildir. Dolayısıyla bankanın hizmet sektörüne yönelik finans desteğinin murâbaha kapsamında değerlendirilmesinde hizmeti bizzat kendisinin sunma yetkisinin bulunmasına dikkat edilmesi gerekmektedir.

Zimmette kiralama yönteminde ise kanunlarda, örfte veya sözleşme yapan taraflarca farklı bir hüküm belirtilmediyse alt kiralama işlemi ile me'cûrun bir başkasına kiralınması mümkündür. Yapılan icâre akdi hizmet sektörüne yönelikse bu durumda da aynı şey geçerli olacaktır. Dolayısıyla katılım bankaları hac, umre, eğitim gibi hizmetleri müşteri talepleri doğrultusunda ilgili hizmet sağlayıcı kurum veya kişilerden kiraladıktan sonra tekrar müşterisiyle icâre akdi yapabilir. AAOIFI, belirli bir hizmet üzerine yapılan sözleşmelerin geçerli olabilmesi için işçinin bu hizmeti yapma hakkına ve tasarruf yetkisine sahip olmasını şart koşmaktadır. Ancak ilgili hizmetin süresi ve tüm nitelikleri belirliyse işçinin bu hizmeti sunma yetkisine bakılmayacağını, belirtilen sürede belirlenen vasıflardaki hizmetin sunulup sunulamayacağına bakılması gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁸ Yayımlanan bu standart dikkate alındığında her ne kadar kanunlarda bankaların hac, umre, eğitim ve sağlık gibi hizmetleri sunma yetkisi bulunmasa da belirtilen sürede belirtilen nitelikteki hizmetin sunulma imkânı var olduğu sürece zimmette kiralama usulüyle bu faaliyetleri gerçekleştirilebileceğini söylemek mümkündür.

1.3.3. Sorumluluklar Açısından Hizmet Finansı

Katılım bankalarının ihtiyaç finansının fikhî değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken bir diğer sorun tarafların sorumluluklarıdır. Hizmete yönelik ihtiyaç finansı ister murâbaha isterse zimmette kiralama olarak değerlendirilsin; bankanın, hizmet sağlayıcı

⁷⁸ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 831.

firma ya da kişinin belirli hukukî sorumlulukları vardır. Banka, kendisiyle hizmet finansı sözleşmesi imzaladığı müşterisine talep edilen hizmeti belirlenen koşullar çerçevesinde sunmalıdır. Aynı şekilde hizmet sağlayıcı firma ya da kişinin de bankaya bu hizmeti sözleşmelerde belirlenen usulde sunması gerekmektedir. Şayet müşteriden kaynaklanan bir kasıt ya da kusur olmaksızın hizmet sunumunda bir aksaklık oluşmuş ve sözleşmelerde belirlenen hizmetten müşteri istifade edememişse müşterinin zararı karşılanmalıdır. Bu durumda müşterinin muhatabının kim olacağı hususunda problem söz konusudur. Ayrıca bankanın, sözleşmede kusur sorumsuzluğuna yer vermesi de değerlendirilmesi gereken bir sorundur.

Müşterinin bankadan talep ettiği ihtiyaç finansmanı sonrasında banka ile gerçekleştirdiği sözleşme ve izlenen yöntem, ister murâbaha olarak ister zimmette kira sözleşmesi olarak değerlendirilsin müşterinin birincil muhatabı bankadır. Çünkü müşteri, bütün işlemleri banka ile gerçekleştirmektedir. Müşteri, sözleşmede belirlenen sürede belirtilen nitelikteki hizmeti alamadıysa tazmin için muhatabı banka olacaktır. Ancak bankalar bu tür bir durumla karşılaşmamak adına sözleşmeye kusur sorumsuzluğu şartı koyabilmektedirler. İslâm hukukunda akitlerde kusur sorumsuzluğunun hukukî niteliği tartışılmıştır.⁷⁹ Hanefî ve Şâfiî mezhebine göre satım akdinde mebi'in hukukî sorumluluğunun kabz ile müşteriye geçeceği kabul edilmiştir.⁸⁰ Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde ise ölçülüp tartılan (mukadderattan) ürünlerin hukukî sorumluluğunun kabz ile, diğerlerinin ise akdin kurulması ile müşteriye geçeceği görüşü dile getirilmiştir.⁸¹ Zâhirî fakihler ise mebi'in hukukî sorumluluğunun müşteriye intikali için akdin varlığını yeterli görmüşlerdir.⁸² Mecelle'de bu husus "Mebi' ba'de'l-kabz bâyi'in yedinde telef olsa, müşteri hakkında bir şey terettüp etmeyip zararı bâyi'e ait olur."⁸³, "Mebi', ba'de'l-kabz telef olsa bâyi' hakkında bir şey terettüp etmeyip zararı müşteriye ait olur."⁸⁴ şeklinde kanunlaştırılmıştır. Hukukî sorumluluğun kabz ile müşteriye intikal edeceğini savunan fakihler delil olarak, Hz. Peygamber'in "Yanında olmayan şeyi satma." talimatını gösterirler.⁸⁵ Ayrıca mebi'in satıcı tarafından müşteriye teslim edilmesinin akdin hukukî sonucu olduğunu, dolayısıyla teslim zamanına kadar mebi'in hukukî sorumluluğunun satıcıya ait olması gerektiğini söylemişlerdir. Mebi' üzerinde kabz öncesi tasarruf mümkün olmadığına göre hukukî sorumluluğun da kabz öncesi müşteriye ait olmaması gerekir.⁸⁶ Satım akdinde hukukî sorumluluğun akit ile müşteriye intikal edeceğini söyleyenler ise görüşlerini "el-Harâc bi'd-damân"⁸⁷ hadisine dayandırmışlardır. Buna göre akit ile birlikte mebi' üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi müşteriye geçtiğine göre hukukî sorumluluk da ona ait olmalıdır.⁸⁸

Yukarıdaki veriler ışığında; bankanın hizmet sektörüne yönelik ihtiyaç finansmanı sunarken hizmet paketi üzerindeki sorumluluğunun, müşterinin kabzına kadar devam edeceğini söylemek mümkündür. Teslim öncesi yaşanan aksaklıklardan banka sorumlu olacaktır. Bununla birlikte banka, akit esnasında yaptıkları sözleşmeye kusur sorumsuzluğu şartını eklediyse bu şartın bağlayıcılığı hususunda farklı görüşler söz konusudur. Hanefî mezhebinde satıcının ayıplardan berî olma şartıyla satış işlemi yapması câizdir.⁸⁹ Diğer mezheplerde ise mutlak anlamda ürün veya hizmette oluşacak bütün kusurlardan berî olma

⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Cemil Liv, "Ticari İlişkilerde Kusur Sorumluluğu Bağlamında Özkentli Fakih Kâdihân'ın Fetva Usulü", *II. Uluslararası Türkiyat Kongresi* (Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2023), 103-112.

⁸⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, 3/70; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 5/238; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 5/221; Ebû'l-Mehâsin Hasen b. Mansûr Kâdihân, *Fetâvâ Kâdihân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1391/1971), 2/97; Şirâzî, *el-Muhezzeb*, 2/70.

⁸¹ Desûkî, *Hâşiyetü Desûkî ale's-Şerhi'l-kebir*, 3/145; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 4/87.

⁸² İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 7/272.

⁸³ Mecelle, md. 293.

⁸⁴ Mecelle, md. 294.

⁸⁵ İbn Mâce, "Büyü", 20; Ebû Dâvûd, "Büyü", 68; Tirmizî, "Büyü", 19.

⁸⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 5/303.

⁸⁷ Ebû Dâvûd, "Büyü", 73.

⁸⁸ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 3/489.

⁸⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 5/172; Mevsilî, *el-Ihtiyâr*, 2/18; Serahsî, *el-Mebst*, 13/92.

şartı geçersiz olsa da akit esnasında dile getirilen ve üzerinde anlaşılan kusurlardan berî olma şartı geçerlidir.⁹⁰

Hanefî mezhebinde Müslümanların, ileri sürdükleri şartlara riayet etmeleri gerektiğini ifade eden hadisler dayanak olarak alınmıştır.⁹¹ Ayrıca sahâbe uygulamalarında kusur sorumsuzluğu şartıyla yapılan akitlerin varlığı da bu görüşün delilleri içerisinde yer alır.⁹² Bununla birlikte Hanefî mezhebi içerisinde, kusur sorumsuzluğu şartının akit sırasında var olan kusurlarla alakalı olduğu; akit sonrası kabz öncesi oluşan ayıplardan berî olma şartının geçerli olmadığı görüşü de dile getirilmiştir.⁹³ İmâm Ebû Hanîfe ve İmâm Ebû Yûsuf, sözleşmede ayıplardan berî olma şartı yer almışsa satıcının akit sonrası kabz öncesi meydana gelen kusurlardan da berî olabileceğini söylemiştir. İmâm Muhammed ve İmâm Züfer ise ayıplardan berî olma şartının akit esnasında var olan ve müşteri tarafından bilinen ayıplarla sınırlı olduğunu, bunun dışında var olan ayıpların berî olma şartı kapsamına girmeyeceğini ifade etmişlerdir.⁹⁴

Kusur sorumsuzluğu hususunda verilen bu bilgiler ışığında şunlar söylenebilir: Bankaların hizmet sektörüne yönelik ihtiyaç finansı murâbaha kapsamında değerlendirildiğinde, müşterinin sözleşmede belirttiği hizmeti alamaması durumunda bundan banka sorumlu olacaktır. Sözleşme sırasında kusur sorumsuzluğu şartını eklemesi her ne kadar Hanefî mezhebi açısından mümkün gözükse de günümüz ekonomi koşullarında böyle bir uygulama, müşterilerin mağduriyetine sebebiyet verebilecektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de ticarî ilişkilerde temel ilke olarak karşılıklı rıza belirlenmiştir.⁹⁵ Karşılıklı rıza da ancak mağduriyetlerin oluşmadığı akitlerde bulunur.

Bankanın hizmet sektörüne yönelik ihtiyaç finansı zimmette kiralama olarak değerlendirildiğinde ise; hizmet, müşterinin sözleşmede belirttiği şekilde sunulmazsa sorumluluk kiraya veren olarak bankaya aittir.⁹⁶ Fıkıh kaynaklarımızda kiraya veren kişi veya firmanın ücreti hak edebilmesi için talep edilen hizmetin belirlenen şartlara uygun olarak sunulması ve kiracının söz konusu hizmetten faydalanabilme imkânına sahip olması gerektiği ifade edilmiştir.⁹⁷ Mecelle'de de "İstifâ-i menfaat ile ya da istifâ-i menfaate iktidar ile" ifadesi ile menfaati kullanmak veya kullanma imkânına sahip olmak ücreti hak etmek için zorunlu görülmüştür.⁹⁸ İslâm Fıkıh Akademisi, zimmette kiralama hususunda yayınladığı fetvada kiralayana kiracı veya firmanın ücreti hak edebilmesi için sözleşmede belirlenen menfaatlerin süre içerisinde kiracının istifadesine sunulmuş olmasını şart koşmuştur.⁹⁹

AAOIFI; kiralayana, kira konusu varlıktan yararlanmayı engelleyen kusurlardan veya kendi fiilleriyle ya da iradesi dışındaki herhangi bir sebeple kira konusu varlıkta meydana gelecek ve kullanımını olumsuz etkileyecek unsurlardan sorumlu olmama şartı ileri sürmesinin câiz olmadığını belirtmiştir. Kiracının kasıtlı veya kusurlu bir davranışı olmadığı sürece kira konusu varlıkla ilgili hasar yükümlülüğü (damân), kira müddeti boyunca kiralayana aittir.¹⁰⁰

Çakır, kazanç ve kârın risk/tazmin sorumluluğu karşılığında olduğunun altını çizerek bankaların yaptıkları alt kira sözleşmesinde müşteriye karşı sorumluluğu üstlenmeleri

⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 4/135; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/200; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 2/56; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, 5/276.

⁹¹ Buhârî, "İcâre", 14; Tirmizî, "Ahkâm", 17.

⁹² Serahsî, *el-Mebsût*, 13/92.

⁹³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/21; Kâdihân, *Fetâvâ Kâdihân*, 2/97.

⁹⁴ Kâdihân, *Fetâvâ Kâdihân*, 2/97; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/21.

⁹⁵ en-Nisâ 4/29.

⁹⁶ Çakır, "Hizmet Finansmanında Zimmette Kiralama Modeli", 308.

⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 5/330; Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 2/104.

⁹⁸ Mecelle, md. 469

⁹⁹ Mecmaü'l-Fıkhi'l-İslâmî, *Karâru bi şe'ni istikmâli mevdu'is-sukûk*. (Erişim 23 Nisan 2024).

¹⁰⁰ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 244.

gerektiğini belirtmiştir. Buna göre bankanın, sözleşme süreci içerisindeki aksaklıklar nedeniyle oluşacak sorunlarda sorumluluğu kabul etmeme şartı ileri sürmesinin mümkün olamayacağını ifade etmiştir.¹⁰¹

Günümüzde katılım bankaları tarafından ihtiyaç hizmet finansına yönelik hazırlanan sözleşmelerde müşterinin sözleşmede belirtilen hizmeti hiç veya gereği gibi alamaması halinde satıcı, sağlayıcı ve bankanın müteselsilen sorumlu olacağı belirtilmiştir.¹⁰² Bununla birlikte hizmetin ifasında oluşabilecek kusurların telafisi için asıl hizmet sağlayıcıya banka adına müracaat etmek üzere müşterinin vekil kılındığı sözleşmede yer alırsa bankanın kusur sorumluluğunu yerine getirmiş olduğu ifade edilebilir.

Sonuç

Konvansiyonel bankaların sunduğu faizli kredi desteğine alternatif olarak faaliyet gösteren katılım bankalarının desteklerinden birisi olan ve bu makalenin de konusunu oluşturan hizmete yönelik ihtiyaç finansı çalışmasında şu neticelere ulaşılmıştır:

Katılım bankalarının sağlık, eğitim, seyahat, hac ve umre için sundukları ihtiyaç finansmanında müşteri tarafından talep edilen ürünün satıcı konumundaki bankanın mülkiyetine geçmesinin, kabz işleminin fıkhın öngördüğü biçimde gerçekleşmemesi gibi sorunlar dikkate alındığında murâbaha kapsamında değil de zimmette kiralama modeli kapsamında değerlendirilmesi daha isabetli olacaktır. Ancak zimmette kiralama modeliyle finans desteği sağlanabilmesi için; bankaların uygulama esnasında ilgili hizmeti bizzat hizmet sunucu firmadan kiralayarak alt kiralama modeli ile müşterisine kiralaması müşterinin banka ile yapacağı sözleşme öncesinde doğrudan hizmet sağlayıcı firmadan hizmeti almamış olması, bankanın hizmete yönelik ücreti müşteriye değil ilgili firmaya vermesi ve verilecek hizmetin süresi, vasıfları, özellikleri, ödenecek ücret ve ödeme planının açıkça belirlenmiş olması elzemdir. Bankaların gerçekleştireceği alt kiralama işleminin fıkhî niteliğinde ise taraflar arasındaki sözleşme, örf ve ilgili ülke kanunları belirleyici olmalıdır. Katılım bankalarının zimmette kiralama modeliyle müşterilerine sunacakları hizmette sorun ortaya çıkarsa veya sözleşmede belirlenen sürede açıkça belirtilen vasıflarda sıkıntı oluşmuş ve müşteri hizmetten istifade edememişse; kiracı konumundaki müşterinin kasıtlı veya kusurlu bir davranışı olmadığı sürece hasar yükümlülüğü (damân), kira müddeti boyunca kiralayan konumundaki bankaya ait olmalıdır. Sözleşmede kusur sorumsuzluğu şartı olsa da karşılıklı rıza prensibinin yerine gelmesi için bu şart dikkate alınmamalıdır. İhtiyaç finansının fıkhî tanımlaması için belirlenen zimmette kiralama modelinin tüm koşullarıyla katılım bankalarının uygulamalarına da yansması gerekir. Her ne kadar bankaların fetva danışma kurulları yapılan işlemlerle ilgili fıkhî görüşlerini ifade etseler de, bankaların hazırladıkları sözleşmelerde tanımlama kargaşasının olduğu ifade edilebilir. Nitekim bankaların web sitelerinde yayımladıkları eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik ihtiyaç finansmanı ile bireysel finansman sözleşmeleri incelendiğinde finansın kredi olarak tanımlandığı görülmektedir. Kredi tanımlaması, ihtiyaç finansını fıkhî dayanaklardan yoksun, sadece teoride meşrulaştırma çabasından ibaret bırakmakta, gerçekte bankanın sunduğu bir kredi olduğu izlenimini vermektedir. Bu nedenle banka tarafından ihtiyaç finansı için hazırlanan sözleşme metinlerinde kredi tanımlamasından vazgeçilerek zimmette kiralama modeline uygun kavramların kullanılması tercih edilmelidir. Kredi tanımlaması kanunlar tarafından belirlenen bir zorunluluksa, konuya dair yasal çalışma yapılmak suretiyle tanımlamalarla ilgili hassasiyetin dikkate alınması isabetli olacaktır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is

¹⁰¹ Çakır, "Hizmet Finansmanında Zimmette Kiralama Modeli", 310.

¹⁰² Albarakatürk, *Eğitim ve Öğretim Bireysel Kredi Sözleşmesi* (Erişim 29 Eylül 2024).

declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

Kaynakça

- AAOIFI, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları. *Faizsiz Finans Standartları*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, 2015.
- Albarakatürk. *Bireysel Finansmanlar*. Erişim 30 Haziran 2024. <https://www.albaraka.com.tr/tr/bireysel/finansmanlar>
- Albarakatürk. *Eğitim ve Öğretim Bireysel Kredi Sözleşmesi*. Erişim 15 Mayıs 2024. <https://www.albaraka.com.tr/documents/hakkimizda/sozlesme-ve-formlar/sozlesmeler/BFS/egitim-ogretim-ve-yurt-finansmani-sozlesmesi-1.pdf>
- Alkış, Alpaslan. "İslam Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullanırma Yöntemleri". *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 2/3 (2018), 120-133.
- Ayaydın, Hasan - Barut, Abdülkadir. "Faizsiz Bankacılık: Temel İlkeleri, Yöntemleri ve Müşteri Tarafından Tercih Edilme Nedenleri Üzerine". *Banka ve Finansal Sistem*. ed. Hasan Ayaydın - Savaş Durmuş. 199-236. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2016.
- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1401/1981.
- Bayındır, Servet. "Çağdaş Murâbahaya Etkisi Bakımından Fıkıhta Va'din Bağlayıcılığı Meselesi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2005), 107-120.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfü'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Cebeci, İsmail. *Modern İslam İktisadı Literatüründe Murabaha Tartışmaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010.
- Çakır, Mustafa. "Hizmet Finansmanında Zimmette Kiralama Modeli ve Fikhî Temelleri". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 34 (2019), 289-320.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed. *Hâşiyetü Desûkî ale's-Şerhi'l-kebîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Es'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- el-Meclisü'l-Europa li'i-iftâi ve'l-buhûs. *Ahkâmü'l-icâre*. Erişim 23 Nisan 2024. <https://www.e-cfr.org/blog/2017/05/12/%d8%ad%d9%88%d9%84-%d8%a3%d8%ad%d9%83%d8%a7%d9%85-%d8%a7%d9%84%d8%a5%d8%ac%d8%a7%d8%b1%d8%a9/>
- Hacak, Hasan. "Mal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/461-465. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Hammad, Nezhî. *fî Fikhi'l-muamelâti'l-maliyyeti ve'l-masrifîyyeti'l-muâsıratı*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1428/2007.
- Hattâbî, Ebû Süleymân. *Me'âlimü's-Sünen*. 4 Cilt. Halep: Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932.
- Iqbal, Zahid - Quibti, Maria. "Theoretical Differences between Islamic Banking and Conventional Banking". *International Journal of Business and Social Science* 8/1 (2017).
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Reddül-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Hazm, Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn. *el-Kâfi*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1414/1994.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn. *el-Mugnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Alî b. Ahmed. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414/1994.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhim. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, ts.

- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Beyân ve't-Tahsîl*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1408/1988.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1425/2004.
- Kâdîhân, Ebû'l-Mehâsin Hasen b. Mansûr. *Fetâvâ Kâdîhân*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1391/1971.
- Kadri Paşa, Muhammed. *Mürşidü'l-hayrân*. Bulak: el-Matbaatü'l-kübrâ'l-emîriyye, ts.
- Kapıcı, Nazan. "Katılım Bankalarının Murabaha İşlemlerinde Malın Kabzı Meselesinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi". *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2018), 43-61.
- Karakuş, Mustafa. *Katılım Bankalarının Fon Kullanırma Yöntemleri ve Ticari Finansman Desteğine Yönelik Bir Uygulama*. İstanbul: Beykoz Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2022.
- Kâsânî, Ebû Bekr Mes'ud b. Ahmed. *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Kazancı, Fatih. "Katılım Bankacılığı İhracat Finansmanında Murabaha Yöntemi Uygulamaları". *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 7/1 (2021), 175-199.
- Komasyon. *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvaları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Kuveyttürk. *İhtiyaç Finansı*. Erişim 30 Haziran 2024. <https://www.kuveytturk.com.tr/kendim-icin/finansmanlar/ihhtiyac-finansmani>
- Liv, Cemil. "Stoksuz E-Satış (Dropshipping) Modelinin İslâm Hukuku Açısından Tahlili". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2023), 569-588.
- Liv, Cemil. "Ticari İlişkilerde Kusur Sorumluluğu Bağlamında Özkentli Fakih Kâdîhân'ın Fetva Usulü". *II. Uluslararası Türkiyat Kongresi*. 103-112. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2023.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr*. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999.
- Mecmaü'l-Fıkhî'l-İslâmî. *Karâru bi şe'ni istikmâli mevdû's-sukûk*. Erişim 23 Nisan 2024. <https://iifa-aifi.org/2348.html>
- Mecmaü'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-düveli. *Karârât ve Tavsiyyât Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî*. Cidde: Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-düveli, 1442/2020.
- Merginânî, Ebû'l-Hasan. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi Türâsi'l-Arabi, ts.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1416/1996.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde. *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Nassâr, Ahmed Muhammed Mahmud. "Fıkhü'l-İcâreti'l-mevsûfeti fi'z-zimmeti ve tatbigâtühâ fi'l-müntecâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyyeti li temvîli'l-hademât". *Muhâdarât fi'l-İktisâd ve't-Temvîli'l-İslâmî Kadâya Tatbikiyye* 16/2 (ts.), 1-29.
- Necib el-Muti'î, Muhammed. *Tekmiletü'l-Mecmû' (el-Mecmû' içerisinde)*. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahman b. Şuayb. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Nevevî, Muhyiddin b. Seref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Nevrâvî, Ahmed. b. Guneym. *el-Fevâkihü'd-devvânî 'alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- Orhan, Zeynep Hafsa. "Türkiye'de Katılım Bankacılığının Temel Problemleri ve Bunlara Yönelik Çözüm Önerileri: Bir Literatür Taraması ve Mülakat Çalışması". *Tevilat: Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4/1 (2023), 125-147.
- Râzî, Ebû Bekir er-. *Muhtârû's-Sihâh*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1420/1999.
- Resmi Gazete. *Bankacılık Kanunu*. Erişim 01 Temmuz 2024. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051101M1-1.htm>

- Serahsî, Ebû Bekr. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1402/1982.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1403/1983.
- Şâviş, Velîd Mustafa Ahmed. "Eseru'l-icâre fî temvîli menâfii't-ta'lîm fi'l-fikhi'l-İslâmî". *Mecelletü's-şerîa ve'l-Kânûn* 18/58 (2014), 163-204.
- Şirâzî, Ebû İshak Cemaleddin İbrâhim b. Ali b. Yusuf. *el-Mühezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, ts.
- Temîmî, Abdullah b. Abdi'rrahmân el-Gadeyân et-. "el-İcâretü'l-mevsûfetü fi'z-zimmeti ve tabigâtühâ'l-muâsiratü". *Mecelletü Külliyyeti's-Şerîati ve'l-Kânûn* 34/2 (2022), 1293-1339.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-sahîh*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- TKBB, Türkiye Katılım Bankaları Birliği. *Banka ve Sektör Bilgileri Genel Görünüm*. Erişim 30 Haziran 2024. <https://tkbb.org.tr/veripetegi-detay/5>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi. *Katılım Finansı Strateji Belgesi*. Erişim 15 Haziran 2024. <https://www.cbfo.gov.tr/sites/default/files/2022-10/cumhurbaskanligi-finans-ofisi-katilim-finans-strateji-belgesi.pdf>.
- Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. 40 Cilt. İskenderiye: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Bahâdir. *el-Mensûr fi'l-Kavâid*. 2 Cilt. Kuveyt: Vizaratü'l-Evkâf, ts.